

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СФЕРИ ПОСЛУГ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Уточнено перелік галузей, що у сучасній економічній літературі належать до сфери послуг. Запропоновано визначення кооперативних організацій сфери послуг. Здійснено аналіз результатів діяльності і підкреслено значення кооперативів у галузі страхування, енергопостачання, будівництва житла, комунального господарства, консультування та інформаційного забезпечення. Акцентовано на перспективності використання кращого зарубіжного досвіду у вітчизняній кооперативній практиці.

Постановка проблеми

Традиційною основою характеристики соціально-економічного розвитку будь-якої держави є показники, що відображають економічні здобутки та соціальний рівень життя населення. Останній, у значній мірі, залежить від розвитку сфери послуг, яка є однією з найрозвинтіших складових національних економік більшості країн світу. Наприклад, у Німеччині вона охоплює понад 68,4% ринку [13]. Проте, незважаючи на значну кількість комерційних організацій, що пропонують широкий спектр найрізноманітніших послуг, споживачів часто не задовольняють ціни і якість таких послуг. Така ситуація стимулює населення до самоорганізації й участі у кооперативах, які є «народною» альтернативою «нецивілізованому» бізнесу. Це явище має інтернаціональний характер, так само, як і міжнародний кооперативний досвід, набутий у сфері послуг. Всебічне його вивчення і творче застосування може реально прискорити вирішення невідкладних соціально-економічних проблем, що мають місце в Україні.

Стан вивчення проблеми

Досягнення зарубіжних кооперативних організацій стали предметом глибокого аналізу з боку вітчизняних вчених-економістів ще з кінця ХІХ століття. Дослідженням широкого кола питань організації і діяльності кооперативних організацій сфери послуг країн Європи активно займалися дорадянські економісти, серед яких, передусім, слід згадати О. Анциферова, М. Бойкова, С. Бородаєвського, М. Браїдо, М. Гібнера, М. Диканського, Е. Лозинського, З. Ленського, В. Махновця, О. Меркулова, К. Пажитнова, М. Хейсіна, В. Тотоміанца, М. Туган-Барановського, М. Ульянова, О. Чаянова.

Незважаючи на певну активізацію сучасних досліджень на кооперативну тематику і появу, починаючи з другої половини 90-х років ХХ ст., праць М. Алімана, В. Апоп'я, С. Бабенка, В. Гончаренка, В. Зіновчука, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван та інших відомих і молодих українських економістів, європейський досвід кооперативів сфери послуг залишається недостатньо вивченим. Саме ця обставина й обумовила обрання теми публікації.

Мета і методика дослідження

Метою статті є визначення видів кооперативних організацій, що належать до сфери послуг країн Європи, узагальнення і аналіз кращих результатів їх

діяльності, з огляду на перспективність використання набутого зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці. Методологічним інструментарієм дослідження є методи аналізу і синтезу, монографічний та статистико-економічний.

Результати дослідження

Сфера послуг – це частина економіки (разом із промисловістю та сільським господарством), яка включає широкий спектр комерційних і некомерційних послуг. Саме вона, як зазначалося вище, складає в економічно розвинutih країнах, основу економіки (понад 50%). До сфери послуг належать такі галузі: фінанси, страхування, енергопостачання, комунальне господарство, інформаційне забезпечення, рекламістика та торгівля [4]. Цілком закономірно, що у кожній із цих галузей функціонують сервісні кооперативні організації, які традиційно створюються особами для спільного вирішення певної економічної проблеми шляхом самоорганізації ними необхідних послуг, якщо існуючі економічні організації чи окремі підприємці не можуть надати їх населенню на прийнятних умовах (ціна, якість, своєчасність тощо). Виходячи з вищезазначеного, вбачається за доцільне ідентифікувати кооперативні організації (кооперативи) сфери послуг як особливі економічні некомерційні організації, через які населення шляхом самопомогти забезпечує себе необхідними послугами, пов'язаними з кредитуванням, страхуванням, енергозабезпеченням, утриманням житла, консультуванням та постачанням необхідних товарів за найбільш вигідними цінами (рис. 1).

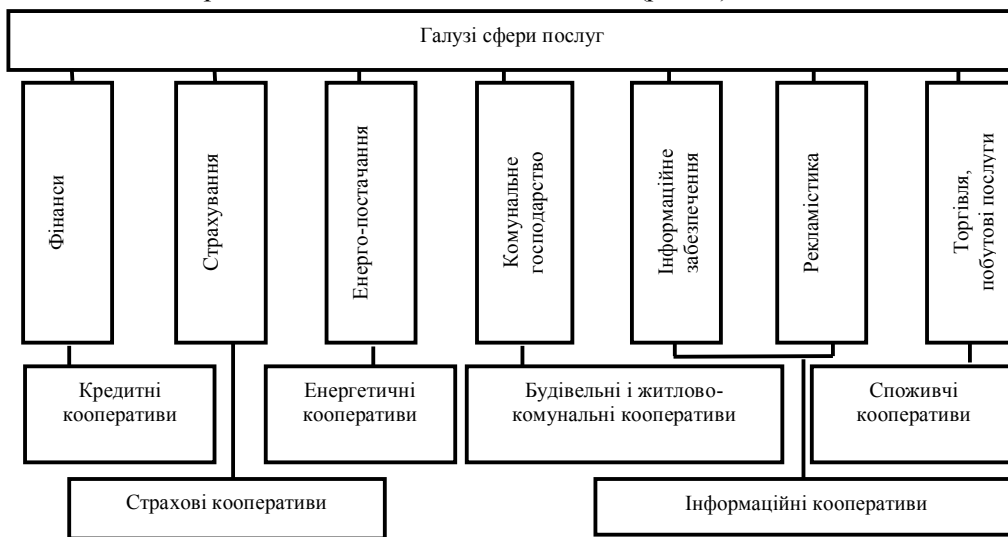

Рис. 1. Складові сучасної сфери послуг та відповідні їм види кооперативів (кооперативні організації сфери послуг).

Джерело: власні дослідження.

Визначивши у такий спосіб види кооперативів, що належать до сфери послуг, вбачається за доцільне проаналізувати найбільш перспективні для

вітчизняної практики. Насамперед, йдеться про страхові кооперативи, які успішно функціонували у так званій дорадянській період та за часів НЕП'у. Проте, наразі переважна більшість населення України не володіє інформацією про вітчизняні історичні особливості їх функціонування та міжнародний досвід діяльності таких кооперативних організацій. Водночас, для більшості вітчизняних користувачів відповідних послуг є очевидним той факт, що у нашій державі назріли передумови для перегляду філософії страхового ринку. Процес його «демократизації» може відбуватися шляхом створення та розвитку спеціалізованих кооперативів. Така необхідність виникла тому, що значна частина комерційних страхових компаній, маючи на меті отримання максимального прибутку від страхових операцій і диверсифікацію, тимчасово вільних коштів страхових фондів, вдаються до зловживань, користуючись недосконалістю вітчизняного законодавства. Зокрема, це стосується необґрунтованого невизнання страхових випадків, навіть провідними компаніями. Тим самим, у населення формується недовіра до страхового бізнесу, відтісняється на другий план справжнє значення страхування для суспільства.

Аргументом на користь розвитку вітчизняного кооперативного страхування є його провідна роль у сучасній міжнародній практиці. Так, у Західній Європі функціонує понад 2 тисячі товариств взаємного страхування, які, по своїй суті, є кооперативними організаціями [1]. Вони керуються провідним кооперативним принципом тотожності (член кооперативу власник і клієнт в одній особі), що дає можливість співвласникам забезпечити себе страховими послугами на рівні собівартості. Сутність і переваги кооперативної моделі (на прикладі кооперативу з медичного страхування) наочно демонструє рисунок 2, запропонований сучасним німецьким вченим Ральфом Раденмахером. Як експерт з кооперативного страхування він наголошує на потенціалі кооперативної моделі для країн з ринковою економікою, так і для країн, що розвиваються [6, с. 60]. Актуальність кооперативного страхування особливо зростає в умовах світової фінансово-економічної кризи.

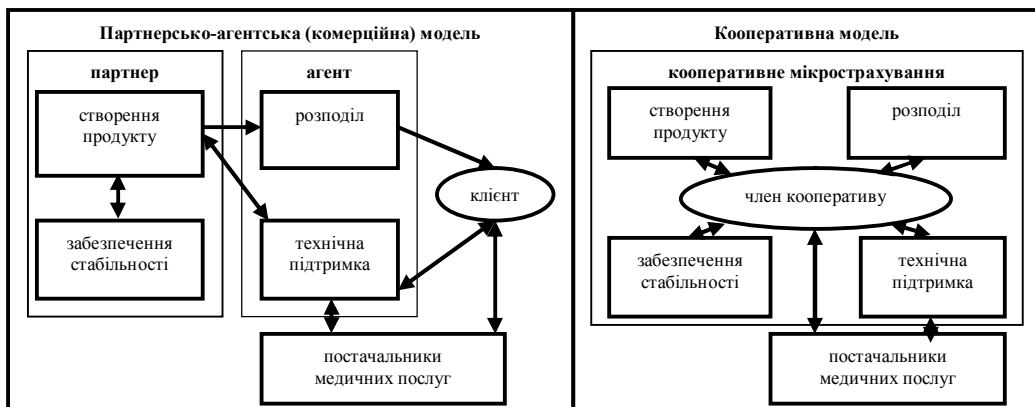

Рис. 2. Функції партнерів та агентів та кооперативу у сучасних моделях мікрострахування (на прикладі страхової медицини).

Джерело: адаптовано [6, с. 60].

На основі вищезазначеного, можна окреслити основні переваги кооперативного страхування для української практики. Так, за допомогою кооперативу члени-страхувальники можуть отримувати послуги на рівні собівартості; встановлювати найбільш прийнятні умови та форми здійснення страхування; уникати негативів, пов'язаних з діями недобросовісних страховиків; встановлювати взаємовигідні партнерські зв'язки з міжнародними кооперативними організаціями, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності кооперативу, послугами якого вони користуються.

Не менш перспективним для України може стати європейський досвід кооперативного енергопостачання, яке має широкий спектр напрямів. Якщо вітчизняній практиці відомі лише кооперативи для будівництва підвідних та вуличних газопроводів, що набули поширення у 90-х рр. ХХ ст., то зарубіжні енергетичні кооперативи втілюють у собі найрізноманітніші послуги, у тому числі й ті, що пов'язані з реалізацією найсучасніших інноваційних проєктів. Так, у останні роки в Європі стали популярними кооперативи, що забезпечують своїх членів нетрадиційними екологічно чистими видами енергії, серед яких енергія вітру, сонця та біогаз.

Заслужовує на увагу досвід кооперативного енергопостачання Данії, на території якої понад 100 тис. сімей є членами кооперативів з використання енергії вітру. Кооперативи такого типу становлять близько 90 % всіх вітряних електростанцій країни і відіграють домінуючу роль у розвитку датського сектора вітроенергетики [2]. Один із найвідоміших енергетичних кооперативів «Мідельгрундене» діє у береговій зоні Копенгагена, де побудовано «вітряний парк», до якого входять 20 вітроустановок. Останні забезпечують безперебійне постачання електроенергії членам кооперативу–жителям містечка, розташованого на околиці датської столиці [14, с. 63].

Не менш цікавим є і досвід Фінляндії. Вона не має власних запасів нафти, газу, вугілля та інших викопних видів палива (крім торфу). Саме тому ця країна займає провідне місце серед країн світу в галузі використання біомаси в енергетичних цілях. Наразі частка енергії, одержуваної в такий спосіб, становить близько 20 % від її загального видобутку. Типовим кооперативом, який виробляє енергію з біомаси, є «Туповара». Йому належить міні-ТЕЦ, яка постачає теплом і гарячою водою багатоповерхові житлові будинки, магазини, школу, лікарню, культурно-побутові приміщення та окремі приватні споруди селища кооператорів [3].

Дедалі більшої популярності енергетичні кооперативи набувають і у Німеччині. Динаміку їх розвитку демонструє рисунок 3.

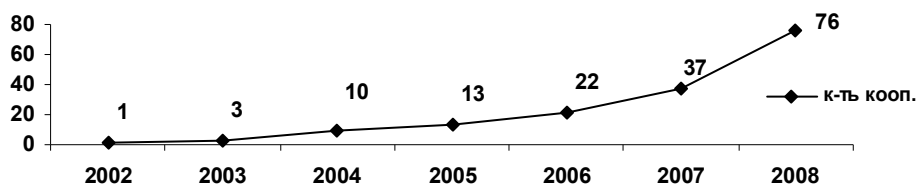

Рис. 3. Динаміка розвитку сучасних енергетичних кооперативів Німеччини членів DGRV

Джерело: розраховано за даними [11].

Науковий співробітник університету Хохенхайм (Штуттгарт, Німеччина) Ричард Фольц енергетичні кооперативи поділяє на чотири види: споживачів енергії (спеціалізуються на закупівлі і розподілі електроенергії та газу); з виробництва енергії (виробляють екологічно чисту енергію, одержану від вітру, сонця, біопалива); з виробництва та споживання енергії (здійснюють комплексне вирішення енергетичної проблеми для своїх членів); енергетично-сервісні (поєднують виробництво та споживання енергії з іншими, зокрема, консалтинговими послугами) [11, с. 5].

Яскравою ілюстрацією інноваційних підходів у галузі енергетичної самопомогі населення є німецький кооператив «Energiegesellschafter eG». Його створено у червні 2009 р. за ініціативою 64 жителів містечка Люннен, що знаходиться неподалік від Монстера [5]. Засновники кооперативу вирішили спершу «підкорити енергію сонця», хоча статутом передбачено й використання інших джерел [8]. Внесків членів кооперативу вистачило на покриття 40 % витрат «кооперативного проекту». Іншу частину фінансування було здійснено за рахунок кредитних коштів [10]. Доцільність проекту є очевидною, оскільки у найближчій перспективі від кооперативу заплановано отримувати близько 24000–30000 кВт електроенергії на рік. Цього обсягу достатньо для повного переведення на автономне енергозабезпечення 8–10 середніх домогосподарств. При цьому, сонячні батареї можуть виробляти електроенергію навіть при слабкому освітленні [9].

На основі вищенаведених фактів можна зробити висновок про те, що для України, територія якої має різні географічні і кліматичні умови, кооперативний досвід європейських держав може бути корисним при вирішенні цілого комплексу проблем, пов'язаних з постачанням та здешевленням вартості електроенергії, що, передусім, стосується аграрного сектора економіки.

Оцінюючи значення для вітчизняної практики досягнення європейських кооперативних організацій, що діють у сфері послуг, вбачається за доцільне вивчити досвід житлово-будівельних та житлово-комунальних кооперативів. Незважаючи на те, що на вітчизняному ринку упродовж тривалого часу існують

житлово-будівельні кооперативи (ЖБК) та досить «молоді» об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), які за своєю сутністю близькі до кооперативів, слід визнати, що проблема будівництва якісного і доступного житла та його утримання у належному стані залишаються відкритою. Ця теза має таке пояснення: по-перше, в Україні так звані елітні квартири і будинки, як правило, будуються за участю комерційних фірм-посередників, що зумовлює значно завищені (щонайменше, у половину) ціни на нього; по-друге, у вітчизняній практиці відсутні кооперативні організації орендарів житла та іншої нерухомості; по-третє, населення не має доступної і вичерпної інформації про ефективні форми самоорганізації власників житла, орієнтованих на його утримання у належному стані.

Ознайомлення зі статутами житлово-будівельних кооперативних організацій Німеччини дає підстави зробити висновок про те, що названі об'єднання не тільки задовольняють потребу своїх членів у «недорогому» сучасному житлі, а і після введення його у експлуатацію дбають про забезпечення обслуговування, благоустрій та формування прибудинкової інфраструктури. Остання включає «магазини і приміщення для комерційних підприємств, соціальних, економічних і культурних об'єктів та послуг» [8]. Згідно з опублікованими даними, подібні житлово-будівельні кооперативи Швейцарії здешевлюють орендну плату для своїх членів-квартиронаймачів щонайменше на 15 % [12].

Характеризуючи європейські житлово-будівельні кооперативи, слід зазначити, що вони є невеликими організаціями. Так, до категорії «великих» у Німеччині належать житлові та житлово-будівельні кооперативи, до складу яких входять понад 10 тис. членів. Беручи до уваги той факт, що у цій країні функціонує більше 2 тис. таких кооперативів, а також дані (табл. 1), можна зробити висновок про переважання малих та невеликих за чисельністю кооперативів.

Таблиця 1. Найбільші житлові кооперативи Німеччини (понад 10 тис. квартир) станом на 1.01.2009 р.

Назва кооперативу	Місто	К-ть членів	Заг. к-ть квартир
WGLi Wohnungsgenossenschaft Lichtenberg eG	Берлін	9925	10138
Baugenossenschaft "Wiederaufbau" eG	Брауншвайг	18888*	10066*
Gemeinnützige Wohnungsbaugenossenschaft "Stadt Cottbus" eG	Котбус	13056	10924
Spar- und Bauverein eG Dortmund	Дортмунд	17075	11415
Wohnungsgenossenschaft "Glückauf" Süd Dresden eG	Дрезден	14159	13335
Wohnungsgenossenschaft Aufbau Dresden eG	Дрезден	17956	16989
Sächsische WOHNUNGSGENOSSENSCHAFT Dresden eG	Дрезден	10947	10431
Bauverein der Elbgemeinden eG	Гамбург	18529	13345
NEUE LÜBECKER Norddeutsche Baugenossenschaft eG	Любек	17236	15671

* Дані станом на 1.01.2008 р.

Джерело: розраховано за даними [12].

Типовим для Західної Німеччини є житловий кооператив «Wohnungsgenossenschaft eG Viersen» м. Фірзен (близько 76 тис. жителів), заснований ще у 1900 р. Він об'єднує навколо себе близько 1100 членів-власників. Активи кооперативу складають 10,8 млн євро, з яких 50 % – пайові членські внески. До правління входять 3 особи: «житловий спеціаліст» (на умовах повної зайнятості), комерційний асистент (за сумісництвом) та бухгалтер (неповний робочий день). Спостережна рада сформована з дев'яти осіб, обраних з числа членів, які не є у трудових відносинах з кооперативом. Голова спостережної ради досить авторитетна людина – окружний секретар у відставці [13]. До основних послуг житлового кооперативу належать: догляд за житловими об'єктами, ремонтні роботи будинків, оренда квартир, оцінка і продаж нерухомості, спеціальна консультаційна допомога [14]. Аналізуючи вказаний перелік послуг житлового кооперативу «Wohnungsgenossenschaft eG Viersen», переконуємося у необхідності врахування напрацьованого зарубіжного досвіду в українській практиці.

Важливим видом кооперативних послуг, характерним для західноєвропейських країн, є консультаційне обслуговування. Такі послуги, як супутні, традиційно надаються кооперативними банками, споживчими, сільськогосподарськими та іншими кооперативами. Водночас, європейська практика свідчить про функціонування значної кількості спеціалізованих консультаційних кооперативів. Більшість таких кооперативів надають не лише необхідну інформацію своїм членам, а й забезпечують належний технологічний та інформаційний супровід їхнього приватного бізнесу (IT-, Media- cooperative). Очевидно, що названий вид кооперативів також є перспективним для вітчизняної практики.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Підводячи загальний підсумок щодо викладеної вище інформації, слід зазначити, що кооперативні організації у галузі страхування, енергопостачання, будівництва житла, комунального господарства, консультування та інформаційного забезпечення провідних країн Європи мають неоціненний для України досвід функціонування, який за умови творчого використання може суттєво вплинути на процес вирішення актуальних соціально-економічних проблем.

У цій публікації зроблено лише загальні акценти на перспективних для вітчизняної практики напрямках майбутніх досліджень кооперативних організацій сфери послуг. У подальшому кожен із видів кооперативів, розглянутих у цій статті, може бути предметом самостійних наукових розробок.

Література

1. Общество взаимного страхования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ovsagro.ru/>

2. Олесен Г. Поставки энергии в Дании и их демократическое регулирование / Г.Олесен, Ю. Слески. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.inforse.dk/europe/word_docs/Kompandium_rus.doc

3. Отчет о результатах пребывания в Финляндии 24–28 октября 2005 г. группы специалистов Республики Беларусь по энергетике, энергоэффективности и лесопромышленному производству с целью обучения в рамках проекта ПРООН/ГЭФ "Применение биомассы для отопления и горячего водоснабжения в Беларуси". [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://energoeffekt.gov.by/bioenergy/htdocs/obuchenie_finrus.htm

4. Сфера услуг // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uk.wikipedia.org/wiki/Сфера_услуг

5. Die Energiegesellschaften eG. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.die-energiegesellschaften.de>

6. Radermacher R. Genossenschaftliche Mikroversicherungen als Mittel zur Bewältigung von Krankheitsrisiken in Entwicklungsländern – Potential Förderansatz / Ralf Radermacher. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2008. – 70 s. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hiv-prg.com/Downloads/Mikroversicherung.pdf>

7. Satzung der Wohnungsbaugenossenschaft GWG "Berliner Bär" e.G. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.berliner-baer-koepenick.de/unternehmen/satzung.php>

8. Satzung der Genossenschaft - Die Energiegesellschaften eG. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.die-energiegesellschaften.de/upload/pdf/standard/Satzung_der_Genossenschaft_-_Die_Energiegesellschaften_eG_-_Stand_20090918.pdf

9. Schlappat O. Gelungener Start für Genossenschaft / Oliver Schlappat. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Gelungener-Start-fuer-Genossenschaft-id399604.html>

10. Schlappat O. Photovoltaik-Anlage ist am Netz Strom aus dem Mühlenbachtal / Oliver Schlappat. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Strom-aus-dem-Muehlenbachtal-id2354969.html>

11. Volz R. Stand und Entwicklungsmöglichkeiten von Bürgerenergiegenossenschaften in Deutschland / Richard Volz. – Stuttgart: Universität Hohenheim, 2010. – 29 s. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.agi-genoforschung.de/files/volz_nwt_paper_2010.pdf

12. Wohnungsbaugenossenschaft: Schweiz // Wikipedia. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wohnungsbaugenossenschaft>

13. Wohnungsgenossenschaft eG Viersen. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gwg-viersen.de/ ueber-uns.html>

14. Wohnungsgenossenschaft eG Viersen. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gwg-viersen.de/ dienstleistungen-gwg.htm>
